

О.В. Лисенко, д.е.н., доц.

*Український державний університет фінансів
та міжнародної торгівлі, м. Київ*

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В БАНКАХ УКРАЇНИ

Розглядається поняття «системи та її елементів», досліджується процес функціонування системи внутрішнього фінансового моніторингу, яка має будуватися на відповідній меті, функціях та принципах, що необхідно своєчасно узгоджувати з низкою певних фінансово-економічних критеріїв функціонування банківської установи. Формуються мета, принципи та функції ефективного функціонування системи внутрішнього фінансового моніторингу у вітчизняних банках. Проблема вдосконалення системи внутрішнього фінансового моніторингу в банках залишається однією з найактуальніших, тому для потреб практики було сформовано рекомендації та пропозиції.

Ключові слова: банк; система; банківський процесор; принципи; функції; фінансовий моніторинг.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та інтернаціоналізації фінансових ринків, що сприяють розвитку національних фінансових систем, також обумовлюють появу і розвиток міжнародної злочинності у фінансовій сфері. Інформаційні технології, зростання обсягів електронної торгівлі та електронних платежів спричиняють появу нових схем і технологій з відмивання доходів, отриманих незаконним шляхом. Що стосується України, то недостатньо розвинена фінансова система, значний рівень корупції, слабкий фінансовий контроль та моніторинг за здійсненням фінансових операцій роблять її дуже привабливим об'єктом для незаконної фінансової діяльності та нелегальних фінансових потоків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати теоретичних досліджень і практичного досвіду, пов'язаних з протидією легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, опубліковані у працях таких вчених, як: О.І. Барановський, А.В. Бугаєнко, Р.М. Вороніна, С.Г. Гуржій, С.О. Дмитров, О.В. Меренкова, Л.Г. Левченко, Т.А. Меліш, О.В. Кіраць, М.В. Колдовський та ін. Високо оцінюючи на © О.В. Лисенко, 2015 проблематику, слід зауважити, що питання протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним

шляхом, розроблені не остаточно і потребують подальших досліджень. У цій сфері залишається значне коло питань, які потребують подальшого дослідження, зокрема необхідність удосконалення системи внутрішнього фінансового моніторингу в банках України, особливо в сучасних умовах соціально-економічного розвитку країни.

Постановка завдання. Необхідним завданням на сьогодні є побудова ефективної внутрішньої системи фінансового моніторингу у вітчизняних банківських установах, що дозволить підвищити якість фінансового моніторингу в країні в цілому і знизити ризик залучення банків до процесу відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом.

Викладення основного матеріалу. В літературі можна знайти різні трактування поняття «системи»:

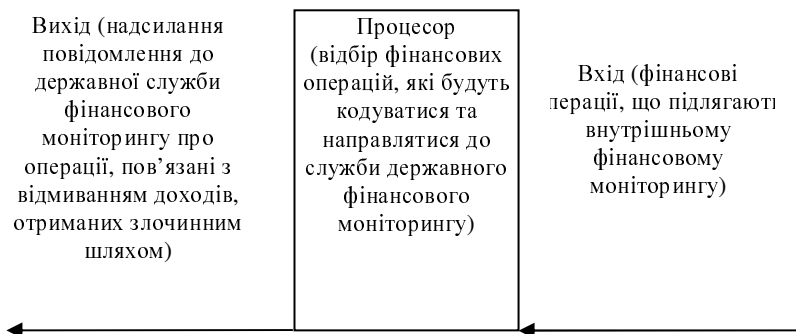
- «... під системою розуміють упорядковану сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів» [1, с. 7];
- «системи є сукупністю взаємозв'язаних об'єктів і процесів, що змінюються в часі» [2, с. 3];
- система – це «сукупність елементів, які організовані для виконання визначеної множини функцій з метою досягнення встановлених результатів» [3, с. 217].

Як свідчать наведені вище визначення, система складається з декількох елементів, які формують її структуру та поведінку у чітко визначених умовах. А елемент – це певна частина системи, який є неподільним з точки зору виконання ним конкретної функції та завдань. Зауважимо, що методи та способи виділення елементів у системі є відносними і не мають залежати від мети дослідження. Тобто, для банку досліджуваними елементами є або окремі структурні підрозділи (філії, відділення, управління, департаменти, відділи), або фінансові операції, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу. Поряд з цим, кожна окрема система може функціонувати як елемент вищої над нею системи (банківська установа є елементом банківської системи), тому будь-який елемент загальної системи може досліджуватись як відносно самостійна система, яка також, як правило, складається з елементів нижчого порядку. Таким чином, елемент є мінімальною одиницею системи і здатний самостійно виконувати покладені на нього певні функції. А сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, що беруть участь у боротьбі з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, утворюють систему внутрішнього фінансового моніторингу банку.

Зауважимо, що система внутрішнього фінансового моніторингу повинна мати певну чітко визначену межу, яка відрізняє внутрішні

елементи від системи зовнішнього фінансового моніторингу, елементи якої не належать до системи внутрішнього фінансового моніторингу. Чітке визначення межі внутрішньої системи фінансового моніторингу від зовнішнього (державного) фінансового моніторингу дає можливість досліджувати різні форми взаємодії банківської установи з цим середовищем, зокрема це стосується інформаційного обміну, а також аналізувати вплив державного фінансового моніторингу на внутрішню систему фінансового моніторингу банківських установ. Зазначимо, що на визначення чітко окреслених меж між двома системами моніторингу впливають як нормативно-правові акти (Закони України, постанови, інструкції НБУ), так і внутрішньобанківська нормативна документація. І оскільки кожна банківська установа є самостійною юридичною особою, має можливості, певною мірою, самостійно вести та визначати напрямки банківського бізнесу, то факт наявності чітко визначених меж фінансового моніторингу очевидний.

Слід також зазначити, що взаємодія внутрішньої системи фінансового моніторингу із зовнішньою характеризується поняттями «входу» та «виходу». Вхід – це наявність певних здійснених фінансових операцій, які надходять у систему внутрішнього фінансового моніторингу із зовнішнього середовища і перетворюються в ній певним чином для виявлення доходів, отриманих злочинним шляхом. Виходом із системи є сукупність певних фінансових операцій, які надходять до служби державного фінансового моніторингу. А сам процес забезпечення взаємодії входу із виходом відбувається за допомогою банківського процесора (рис. 1), який являє собою множину елементів, певних правил, процедур, технологій фіксування фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу.

*Рис. 1. Банківський процесор системи
внутрішнього фінансового моніторингу*

Дослідивши операційну діяльність вітчизняних банків, можемо зазначити, що в кожному з них сформовано власний банківський процесор внутрішнього фінансового моніторингу, оскільки щоденно здійснюються банківські операції, і це означає, що відбувається аналіз усіх фінансових операцій з метою виявлення тих, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу. Але основне питання полягає в тому, наскільки даний процесор є ефективним для того чи іншого банку, чи зможе система внутрішнього фінансового моніторингу за допомогою вже сформованого процесора своєчасно реагувати на фінансові операції, що пов'язані з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, чи дає можливість цей процесор використовувати банківською установою всі сучасні досягнення науки та практики, пов'язані з виявленням фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу.

Слід також підкреслити, що ефективне виявлення підозрілих фінансових операцій залежить і від високого професійного рівня персоналу банківської установи та вищого керівництва, яке має нести персональну відповідальність за впровадження, надійність, ефективність і забезпечення ефективного функціонування системи внутрішнього фінансового моніторингу в банку.

У зв'язку з цим, варто зазначити, що ефективна система внутрішнього фінансового моніторингу в банку вимагає наявності послідовних положень, процесів, кваліфікованого персоналу і систем контролю:

- положення відображають намір банку виявляти фінансові операції, що можуть бути пов'язані з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, та визначають стандарти і дії, що мають бути застосовані працівниками в разі виявлення підозрілих операцій;

- процеси – це процедури і програми, що визначають, як банк виявлятиме фінансові операції, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, та як здійснюватиметься процес передачі інформації про такі операції до державної служби фінансового моніторингу;

- персонал – це працівники і керівники, які власне виконують процеси або контролюють їх функціонування. Зауважимо, що

працівники і керівники мають бути кваліфікованими, компетентними і належним чином виконувати свої обов'язки;

– системи контролю – це певні заходи, які здійснюють керівники банку для оцінки ефективності діяльності працівників та підрозділів банку щодо виявлення фінансових операцій, які підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу. Системи контролю мають ґрунтуватися на принципі зворотного зв'язку і мають бути своєчасними та інформативними, а також давати можливість оцінювати результати щодо ефективності виявлених підозрілих фінансових операцій і допомагати приймати відповідні управлінські рішення.

Слід зауважити, що ефективна система внутрішнього фінансового моніторингу повинна мати свою специфічну мету, до якої належить:

– мінімізація ризиків, пов'язаних з невиявленням фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;

– оптимізація використання обмеженого часу працівниками банку для виявлення підозрілих операцій;

– обмеження кількості та масштабів фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом;

– підвищення ефективності здійснення процесу внутрішнього фінансового моніторингу працівниками банку за рахунок вдосконалення відповідних комп'ютерних програм, що дозволяють швидко виявляти незаконні фінансові операції.

Слід також зазначити, що іноді створення ефективної системи внутрішнього фінансового моніторингу сприймається лише як зайва необхідність, яка приносить додаткові витрати. Але систему внутрішнього фінансового моніторингу не можна розглядати окремо від надання банківських продуктів чи послуг, тобто від загальної фінансово-економічної діяльності банку, адже ці процеси, по суті, взаємозв'язані та нерозривні згідно з вимогами вітчизняного законодавства. У зв'язку з цим слід зазначити, що затрати на створення ефективної системи внутрішнього фінансового моніторингу є виправданими, якщо вона допомагає банку швидко і без суттєвих затрат часу виявляти підозрілі та незаконні фінансові операції.

Підкреслимо, що реалізація поставленої мети і завдань зі створення ефективної системи внутрішнього фінансового моніторингу в банку вимагає формулювання відповідних принципів, на які будуть орієнтуватися керівники та працівники банку під час виконання своїх безпосередніх обов'язків, пов'язаних з виявленням підозрілих

фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з відмиванням грошей, отриманих злочинним шляхом.

Враховуючи те, що принцип – це «основне теоретичне знання, що не є доведеним і не вимагає доведення» [4, с. 360], в літературі не існує єдиних підходів до змісту та кількості принципів щодо організації процесу виявлення незаконних фінансових операцій.

Нижче наведемо основні принципи виявлення фінансових операцій, які підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу. Вважаємо, що основними принципами здійснення внутрішнього фінансового моніторингу вітчизняними банками мають бути такі:

- участь усіх працівників банку у виявленні підозрілих фінансових операцій;

- формування раціонального процесу передачі інформації про підозрілі фінансові операції, що можуть бути пов'язані з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, до департаменту чи управління внутрішнього фінансового моніторингу банку;

- чітке визначення і закріплення у відповідних внутрішніх нормативних документах банку функціональних обов'язків та відповідальності всіх учасників процесу виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу;

- виконання нормативно-правових вимог щодо фіксації та передачі інформації про фінансові операції, що можуть бути пов'язані з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, до служби державного фінансового моніторингу;

- уникнення фінансових та адміністративних штрафів;

- забезпечення зв'язку та уникнення конфлікту інтересів між різними підрозділами банку в процесі виявлення підозрілих фінансових операцій;

- прогнозування здійснення клієнтами банку підозрілих фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму;

- обґрунтування можливості зростання ризику втрати клієнтів, у разі відмови банку в здійсненні ними фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу;

- відповідальність керівників за формування політики виявлення незаконних фінансових операцій;

- скоординований контроль за процесом та ефективністю виявлення підозрілих фінансових операцій.

Отже, означені вище принципи формування системи внутрішнього фінансового моніторингу є основою діяльності будь-якої банківської

установи з виявлення незаконних фінансових операцій, адже цих принципів має дотримуватися кожен керівник банку, який відповідає за створення ефективної системи внутрішнього фінансового моніторингу.

Зазначимо, що окрім принципів, процес створення ефективної системи внутрішнього фінансового моніторингу забезпечується і виконанням певних функцій, зокрема:

1) координаційна функція, яка забезпечує ефективний процес виявлення фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом;

2) стимулююча функція, що забезпечує ефективність процесу виявлення підозрілих фінансових операцій за рахунок преміювання працівників банку, відповідальних за здійснення цього процесу;

3) інформаційна функція полягає в тому, що інформація про підозрілі фінансові операції на суттєві суми має подаватися вищому керівництву для прийняття ним відповідних управлінських рішень;

4) організаційна функція, на основі якої керівництво банку вирішує питання про доцільність внесення змін до створеної внутрішньої системи фінансового моніторингу.

Слід також зазначити, що банк має готувати щорічний звіт з кількості виявлених та поданих до державного фінансового моніторингу операцій, у якому має бути така інформація:

– детальний перелік усіх фінансових операцій, інформація про які надійшла до служби державного фінансового моніторингу;

– статистика всіх негативних наслідків від відмови клієнтам у здійсненні підозрілих фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу;

– прогноз недоотримання доходів та можливих збитків від відмови клієнтам у здійсненні фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу;

– інформація про дотримання та реалізацію основних принципів і функцій у системі внутрішнього фінансового моніторингу.

Висновки. Викладене дає підстави зробити висновок, що система внутрішнього фінансового моніторингу має будуватися на відповідній меті, функціях та принципах, які потрібно своєчасно узгоджувати з низкою інших фінансово-економічних критеріїв ефективного функціонування банківської установи. Окрім цього, під час розробки та вдосконалення системи внутрішнього фінансового моніторингу, слід враховувати людський чинник та необхідність забезпечувати здійснення усіх фінансових операцій в умовах жорсткої конкурентної боротьби за клієнта.

Підсумовуючи все сказане вище, можемо констатувати, що сьогодні проблема вдосконалення системи внутрішнього фінансового моніторингу в банках залишається однією з найактуальніших, тому для потреб практики необхідно сформулювати рекомендації та пропозиції, що являють собою результат наукового дослідження.

По-перше, слід досліджувати та вивчати позитивний зарубіжний досвід, адаптувавши його до українських умов та реалій виявлення підозрілих та незаконних фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом.

По-друге, необхідно розробляти нові та вдосконалювати існуючі способи ідентифікації клієнтів, оскільки реальні умови здійснення ними фінансових операцій в Україні потребують постійного пошуку нових методів виявлення підозрілих та незаконних фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу.

Список використаної літератури:

1. *Погостинская Н.Н.* Системный анализ финансовой отчетности / *Н.Н. Погостинская, Ю.А. Погостинский.* – СПб. : Издательство Михайлова В.А., 1999. – 96 с.
2. *Шарапов О.Д.* Системный анализ : навч. посібник / *О.Д. Шарапов, Л.Л. Терехов, С.П. Сіднев.* – К. : Вища школа, 1993. – 303 с.
3. *Юдин Э.Г.* Системный подход и принцип деятельности / *Э.Г. Юдин.* – М. : Наука, 1978. – 391 с.
4. Фінансово-кредитний енциклопедичний словник / за заг. ред. *А.Г. Грязновой.* – М. : Фінанси і статистика, 2002. – 1168 с.

ЛИСЕНОК Олександр Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі.

Наукові інтереси:

- банківський менеджмент;
- управління фінансами банку;
- аналіз банківської діяльності.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2015.